

ชีวิตที่ออกแบบเองได้ของคนโสดที่อาศัยอยู่ตามลำพัง

Life Designed By Single Persons Who are Living Alone

ภัทรพร ดาสิงห์¹, สุทธิดา ชวนวัน²

Phattraporn Tasingh¹, Sutthida Chuanwan²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เพื่อศึกษาแนวโน้มของประชากรโสดในประเทศไทยและการอยู่อาศัยของคนโสดที่อาศัยอยู่ตามลำพัง ใช้ข้อมูลจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513-2553 พบว่า จำนวนคนโสดในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากรสู่สังคมสูงวัยรวมถึงนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้อายุเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เขตเมือง สำหรับการอยู่อาศัยของคนโสดที่อาศัยตามลำพังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เนื่องจากคนโสดมีแนวโน้มที่จะต้องใช้ชีวิตอย่างไม่มีคู่และไม่มีบุตร และในอนาคตมีการสูญเสียสมาชิกในครอบครัว ทำให้ต้องใช้ชีวิตตามลำพังในที่สุด นอกจากนี้คนโสดมีคุณสมบัติในการเข้ารับการศึกษามากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ที่มีสถานภาพสมรสอื่น ทำให้มีโอกาสในการต่อยอดในการทำงาน สร้างฐานะเศรษฐกิจได้ดี จึงสามารถออกแบบชีวิตการอยู่อาศัยของตนเองได้

ข้อเสนอแนะ คนโสดที่อยู่ตามลำพังต้องพึ่งพาตัวเอง ทำให้บางส่วนต้องรับภาระเพียงลำพัง จำเป็นต้องการความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกเป็นพิเศษ

คำสำคัญ: คนโสด, การออกแบบชีวิต, รูปแบบการอยู่อาศัย, อยู่ตามลำพัง

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิจัยประชากรและสังคม สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

¹ Master degree student, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

² Assist. Prof. Dr., Institute for Population and Social Research, Mahidol University

* Corresponding author. Tel. 091-0054885 E-mail: Phattraporn.tas@gmail.com

Abstract

The objective of this study are to study the trend of single marital status persons in Thailand and the living alone of them by using Population and Housing Census in 1970 to 2010. The results show that the number of single marital status in Thailand is increasing due to the demographic changes to aging society and socio-economic policy. Therefore, Singulate Mean Age at Marriage (SMAM) is increased especially in the highly urbanized city. The trend of living alone of the person who have single marital status is increasing because single marital status people have to live without wife/husband and children. In the future, the loss of their family members. Hence, they have to live alone. Moreover, single marital status person have the highest chance when we compared with other people so it's provide the good occasion for working and establish a good economy so they can design their living style by themselves.

The recommendations of this study are the single marital status persons have to take care themselves. Therefore, they have to carry all burdens by themselves and need help from other people.

Keywords: Single, Life Designed, Living Arrangements, Alone

ความสำคัญของปัญหา

การอยู่เป็นโสด เป็นดัชนีที่สำคัญดัชนีหนึ่งที่มีผลต่อภาวะเจริญพันธุ์ ยังมีจำนวนคนโสดมากขึ้น จะให้จำนวนเด็กลดลง (ชาย โพธิ์สิตา, 2552) ปัจจุบันแนวโน้มการครองโสดเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงยังส่งผลให้โครงสร้างของครัวเรือนได้เปลี่ยนแปลงไป นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการอยู่อาศัยที่หลากหลาย โดยที่ครัวเรือนเดี่ยวเริ่มลดลง ในขณะที่ครัวเรือนขยายและครัวที่อาศัยอยู่ลำพังและไม่มีญาติเพิ่มสูงขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป. ข)

สาเหตุที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลง คือ ค่านิยมของการสมรสเปลี่ยนไปในอดีตนั้นถือว่า การสมรสนับว่าเป็นการเริ่มต้นสร้างครอบครัวระหว่างคู่ชายหญิงที่ตกลงใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันและยังเป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มจำนวนของประชากรในสังคม เนื่องจากการสมรสมีคุณลักษณะหลายประการ ได้แก่ การมีพันธะผูกพันกันอย่างถาวรทั้งทางกฎหมาย เศรษฐกิจ สังคม การอาศัยอยู่ร่วมกัน และการจัดสรรทรัพยากร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2557; ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543; ยศ สันตสมบัติ, 2556) ฉะนั้นการแต่งงานถือว่าเป็นการทำให้ครอบครัวสมบูรณ์แบบ และทำหน้าที่ดำรงเผ่าพันธุ์ต่อไป

ปัจจุบันสังคมไทยอยู่ท่ามกลางความทันสมัย อันได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมแห่งการเกษตรเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทำให้มีการไหลบ่าของค่านิยมทางตะวันตก เช่น การแต่งงานช้า การมีบุตรลดลง และการมีส่วนร่วมแรงงานของผู้หญิงในตลาดแรงงานเพิ่มขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป. ก) กระแสต่างๆ เหล่านี้ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติและค่านิยมเกี่ยวกับการสมรสของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงไทยมีบทบาทมากขึ้นในสังคม เช่นเดียวกับประเทศฟิลิปปินส์ และมาเลเซีย ในเรื่องของการศึกษา การเป็น

เจ้าของที่ดิน การทำงานนอกบ้าน (Stella, 2015) สะท้อนถึงการมีอิสระมากขึ้น ไม่จำเป็นต้องแต่งงาน เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีทัศนคติเกี่ยวกับการสมรสเป็นเพียงสัญลักษณ์ของการมีชีวิตคู่และสถานภาพทางกฎหมาย และยังเห็นว่าการอยู่เป็นโสดไม่ก่อให้เกิดภาระต่อสังคม (ภัสสร ลิมานนท์ และคณะ, 2553) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้คนรุ่นใหม่มีการชะลออายุการแต่งงาน และหันมาอยู่เป็นโสดกันเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนมีแนวโน้มที่ครองโสดไปตลอดชีวิตเพิ่มสูงขึ้น (ชาย โพธิ์สิตา, 2554) เพื่อหลีกเลี่ยงเงื่อนไขต่างๆ ทางสังคม เช่น การมีธรรมเนียมทางเพศที่หลากหลาย เป็นต้น ไม่ได้เพียงแต่ประเทศไทยที่แนวโน้มการครองโสดเพิ่มสูงขึ้น แต่แนวโน้มการเลื่อนอายุการครองโสดและสัดส่วนการครองโสดดังกล่าวยังเกิดขึ้นสูงในหลายประเทศ เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี พม่า ฟิลิปปินส์ และชาวจีนในคาบสมุทรมาลายู (Gavin W. Jones, 2010) ดังนั้นการศึกษารูปแบบการอยู่อาศัยของคนโสดที่อยู่อาศัยตามลำพังเป็นประเด็นที่น่าสนใจและคิดว่ามีความจำเป็นต้องการวิจัย เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับการดูแลสุขภาพช่วยเหลือในยามสูงอายุ เพราะจำนวนคนโสดมีแนวโน้มที่จะใช้ชีวิตอย่างไม่มียู่และไม่มีบุตรที่จะสามารถช่วยเหลือในการดูแลและสนับสนุนทางสังคมได้เหมือนกับผู้ที่อยู่ในสถานภาพสมรสอื่นๆ จึงทำให้เกิดข้อคำถามว่า “แนวโน้มของคนโสดของประเทศไทยเป็นแบบไหน และการอยู่อาศัยของคนโสดที่อยู่อาศัยตามลำพังเป็นอย่างไร”

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษานี้เพื่อศึกษาแนวโน้มของประชากรโสดในประเทศไทยและการอยู่อาศัยของคนโสดที่อาศัยอยู่ตามลำพัง ข้อเสนอแนะของการศึกษาจะเป็นประโยชน์เชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับประชากรกลุ่มเฉพาะของประเทศในด้านต่างๆ ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงปริมาณ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวโน้มของการครองโสดในรูปแบบของแบบแผนอายุของการครองโสด โครงสร้างอายุและเพศของประชากรโสด ในรูปแบบพีระมิดประชากรโสด แบบแผนการอยู่เป็นโสด รวมถึงนำเสนอรูปแบบการอยู่อาศัยของคนโสดที่อาศัยตามลำพังในรูปแบบของแนวโน้มการอยู่ครัวเรือนตามลำพังของคนโสด ที่ใช้ข้อมูลจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513-2553 ซึ่งดำเนินงานโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ข้อมูลที่นำมาศึกษาจะประกอบด้วย ข้อมูลในเรื่องโครงสร้างอายุและเพศ สถานภาพสมรส และข้อมูลการอยู่อาศัยของประชากรไทย นอกจากนี้ยังได้ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจากการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ เนื่องจากแหล่งข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการศึกษา จึงมีข้อจำกัดในรายละเอียดของข้อมูล ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ลักษณะ หรือพฤติกรรมในเชิงลึกได้ จึงต้องอาศัยเอกสาร หรือหลักฐานเชิงประจักษ์จากแหล่งอื่นๆ เพื่ออธิบาย/วิพากษ์ประเด็นที่ค้นพบ ซึ่งนิยามศัพท์ที่สำคัญในการศึกษานี้ ได้แก่ “คนโสดชั่วคราว” หมายถึง ประชากรที่มีอายุ 15-49 ปีที่มีสถานภาพโสดหรือไม่ได้อยู่ด้วยกันฉันสามีภรรยา และ “คนโสดถาวร” หมายถึง ประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไปที่มีสถานภาพโสดหรือไม่ได้อยู่ด้วยกันฉันสามีภรรยา

ผลการวิจัย

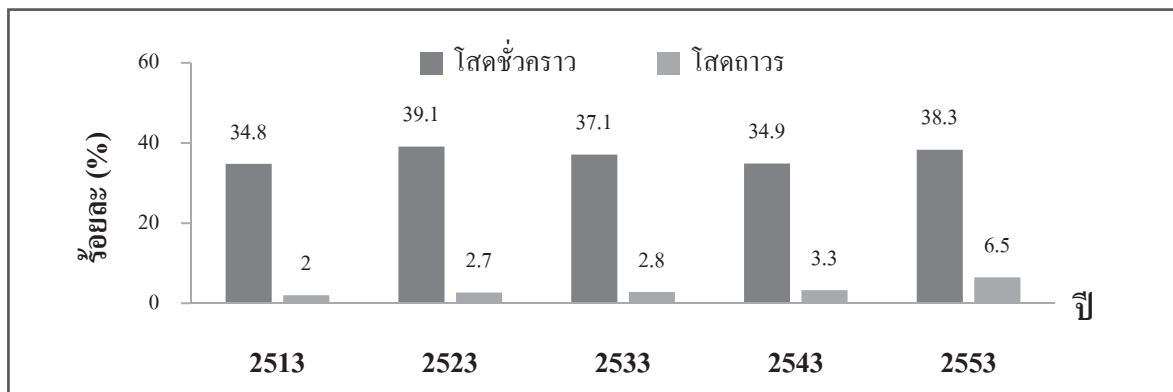
ผลการศึกษาจะนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ แนวโน้มของการอยู่เป็นโสด และการอยู่อาศัยของ คนโสดที่อาศัยอยู่ตามลำพัง ตามคำนิยามของคนโสด หมายความว่า สถานภาพที่บุคคลที่ยังไม่เคยสมรส หรือไม่ได้อยู่ด้วยกันฉันสามีภรรยา ตามคำนิยามของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (ม.ป.ป. ง) ในการสำรวจสำมะโน ประชากรและเคหะ

1. แนวโน้มของการอยู่เป็นโสด

ในส่วนนี้จะนำเสนอผลการศึกษาเพื่อจะตอบคำถามการศึกษาว่า “แนวโน้มคนโสดของประเทศไทย เป็นแบบไหน” จะแสดงแนวโน้มของคนโสดในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2513–2553 โดยแบ่งตามลักษณะของ การอยู่เป็นโสด 2 ลักษณะ คือ โสดชั่วคราวและโสดถาวร เนื่องจากคนโสดทั้ง 2 ลักษณะมีความแตกต่างกัน ในเรื่องของอายุ และโอกาสในการแต่งงาน

สัดส่วนการครองโสด

แนวโน้มการอยู่เป็นโสด สามารถพิจารณาได้จากร้อยละการครองโสด คำนวณจากจำนวนคนโสด ในช่วงอายุดังกล่าว หารด้วยจำนวนประชากรในช่วงอายุนั้นๆ ทั้งหมด โดยช่วงอายุจำแนกตามประเภท ตามลักษณะของการอยู่เป็นโสด ดังรูปที่ 1

ภาพที่ 1 ร้อยละของคนโสดถาวรและคนโสดชั่วคราวในช่วงปี 2513–2553
แนวโน้มของการครองโสดทั้ง 2 ลักษณะมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนโสดถาวร

จากภาพที่ 1 พบว่า แนวโน้มการครองโสดชั่วคราวจะมีร้อยละของการอยู่เป็นโสดของประชากรอายุ 15–49 ปี ที่จะไม่มีความแตกต่างกันมากนัก เนื่องจากการครองโสดชั่วคราวเป็นการครองโสดในช่วงวัยเจริญพันธุ์ ยังมีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงสถานภาพได้มากกว่าการครองโสดถาวร ในขณะที่ประชากรอายุ 50 ปีขึ้นไป ซึ่งถือว่าได้มีการครองโสดถาวรจะมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จากร้อยละ 2 ในปี 2513 เป็น 6.5 ในปี 2553 คิดเป็นอัตราการเปลี่ยนแปลงกว่า 3 เท่าที่แนวโน้มที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ในช่วงระหว่างปี 2543–2553 การครองโสดถาวรของประชากรได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยมีร้อยละการเปลี่ยนแปลงสูงถึง ร้อยละ 5.5 ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศไทย เกิดการว่างงาน การเปลี่ยนแปลง ของรายได้ทำให้คนมีโอกาสมการครองโสดสูงกว่าช่วงอื่นๆ เนื่องจากการพยายามปรับตัวเกี่ยวกับเศรษฐกิจ และการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป (จรัมพร ให้อย่าง และ สวรรีย์ บุญยมนานนท์, 2552) ส่งผลให้เกิด การครองโสดและการหย่าร้างที่สูง

โครงสร้างอายุและเพศของประชากรโสดในประเทศไทย

ในส่วนนี้จะนำเสนอแนวโน้มของคนโสดในช่วง ปี 2513-2553 ในรูปแบบโครงสร้างอายุและเพศของประชากรโสดในประเทศไทยด้วยแบบแผนอายุของการครองโสด และพีระมิดประชากรโสด ที่จะแสดงโครงสร้างอายุและเพศของประชากรทั้งหมดเปรียบเทียบกับประชากรโสด สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของประชากรโสดในระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา

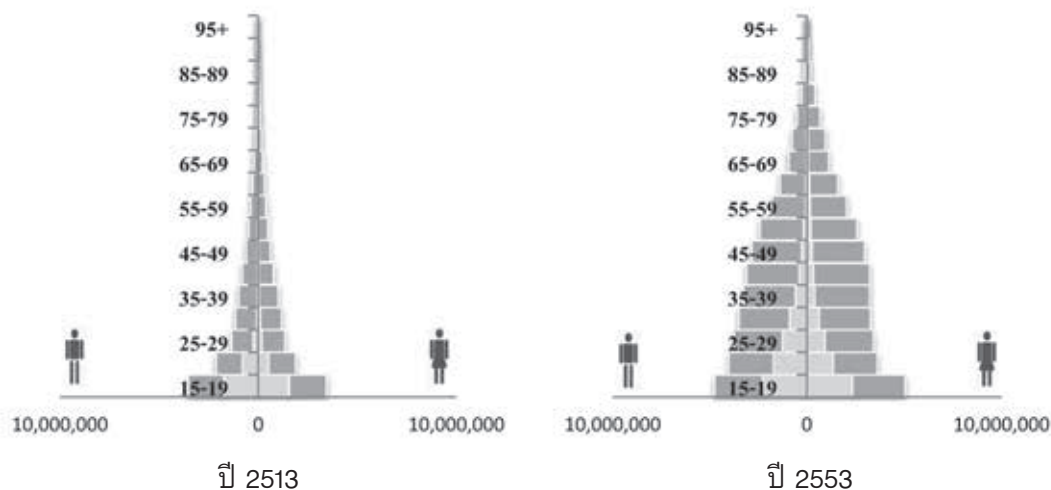
โครงสร้างอายุของประชากรโสด จะอธิบายถึงแบบแผนการครองโสดของประชากรในแต่ละช่วงอายุ สัดส่วนของประชากรโสดในแต่ละกลุ่มอายุ เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในกลุ่มอายุดังกล่าว คำนวณจากคนโสดในแต่ละช่วงอายุหารด้วยประชากรทั้งหมดในช่วงอายุนั้นๆ ตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ร้อยละของประชากรโสด เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในแต่ละช่วงอายุ ในช่วง ปี 2513-2553

ปี (พ.ศ.)	กลุ่มอายุ (ปี)													
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80+
2513	87.3	49.1	19.3	8.7	5.1	3.4	2.6	2.1	1.7	1.8	1.9	1.8	1.4	1.5
2523	90.3	55.4	25.1	11.5	6.8	4.7	3.5	3.0	2.3	1.7	1.9	1.4	1.6	1.6
2533	89.4	59.9	29.5	15.0	8.9	5.4	4.0	3.0	2.7	2.2	1.8	2.0	1.8	1.6
2543	92.3	66.2	36.2	18.0	11.1	7.5	6.0	4.5	3.8	3.0	2.7	2.0	1.7	1.2
2553	89.4	65.6	43.7	28.9	18.0	12.6	10.1	8.1	6.9	6.3	5.4	5.3	4.9	4.6

จากตารางที่ 1 พบว่า ในช่วง ปี 2513-2553 ประชากรส่วนใหญ่เมื่อเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ (ตั้งแต่อายุ 15 ปี) จะครองสถานภาพโสด เกือบทั้งหมดราวร้อยละ 90 และมีแนวโน้มลดลงเมื่ออายุเพิ่มขึ้น โดยลดลงเกือบร้อยละ 50 ในช่วงอายุประมาณ 20-24 ปีที่นับว่าเป็น “วัยหัวเลี้ยวหัวต่อ” เนื่องจากเป็นช่วงที่ประชากรเริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงานรวมถึงเข้าศึกษาต่อของเยาวชน โดยที่ปัจจุบันส่วนใหญ่เรียนต่อในระดับอุดมศึกษามากอาจเป็นผลจากนโยบายด้านการศึกษาของภาครัฐในการขยายการศึกษาภาคบังคับ นโยบายเรียนฟรี และการมีกองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา ผสมกับภาวะเศรษฐกิจ และสังคมที่แข่งขันกันค่อนข้างสูงทำให้ผู้ปกครองส่งเสริมบุตรหลานให้ได้รับการศึกษามากขึ้น เพื่อนำไปสู่การมีงานทำและค่าตอบแทนที่ดีในอนาคต (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2555) ส่วนร้อยละการครองโสดของประชากรจะเริ่มคงที่เมื่อหมดวัยเจริญพันธุ์ (ตั้งแต่อายุ 50 ปีขึ้นไป)

ในทางประชากร พีระมิดประชากร เป็นเครื่องมือที่ช่วยแสดงโครงสร้างอายุและเพศของประชากรที่สามารถเข้าใจได้ง่าย ในการศึกษาจึงนำมาประยุกต์ เพื่อนำเสนอการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุและเพศของประชากรโสดกับประชากรทั้งหมดในประเทศไทยในปี 2513 และปี 2553 ในรูปแบบพีระมิดประชากรโสด จะทำการศึกษาจากประชากรที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป เนื่องจากข้อมูลในเรื่องสถานภาพสมรสจะถามจากประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ดังนั้นจึงทำให้พีระมิดประชากรในการศึกษานี้ ไม่มีข้อมูลประชากรวัยเด็กอายุ 0-14 ปี ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 พีระมิดประชากรวัยเจริญพันธุ์และพีระมิดประชากรโสด พ.ศ. 2513 และ พ.ศ. 2553
 พีระมิดประชากรตั้งแต่วัยเจริญพันธุ์ที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป (พีระมิดประชากรสี่เทาเข้ม) และพีระมิดประชากรโสด
 (พีระมิดประชากรสี่เทาอ่อน) ซึ่งซ้อนทับกันอยู่ เพื่อเปรียบเทียบโครงสร้างทางประชากรระหว่างประชากรทั้งหมดที่ได้เข้าสู่สังคมสูงอายุ
 (Ageing Society) โดยที่มีสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่สัดส่วนของประชากรโสดทั้งชายและหญิงได้เพิ่มสูงขึ้น
 ในทุกช่วงอายุ

เมื่อพิจารณาโครงสร้างอายุและเพศของประชากรรวมที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ (อายุ 15 ปีขึ้นไป) พบว่า แนวโน้มของพีระมิดประชากร มีลักษณะฐานที่กว้างขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป 40 ปี เนื่องมาจาก “ประชากรรุ่นเกิดล้าน” ที่เป็นผู้ที่เกิดราวปี พ.ศ. 2506-2526 เป็นช่วงที่มีจำนวนทารกคลอดต่อปีสูงถึงล้านคน โดยคนเหล่านี้ได้เข้าสู่วัยเจริญพันธุ์อย่างเต็มตัว พร้อมจะเคลื่อนเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2552)

ในขณะเดียวกันพีระมิดประชากรโสดมีลักษณะบริเวณฐานที่แนวโน้มที่กว้างขึ้นจากปี 2513 เช่นเดียวกับฐานของพีระมิดประชากรรวม เพราะประชากรในวัยเจริญพันธุ์มีการครองโสดที่เพิ่มสูงขึ้นและยาวนานขึ้นสังเกตได้จากส่วนยอดของพีระมิดที่ขยับขึ้นจากเดิมไปครอบคลุมจนถึงวัยสูงอายุ สะท้อนให้เห็นได้ว่าในท่ามกลางสังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย ยังมีประชากรอีกจำนวนมากที่อยู่เป็นโสด และมีสัดส่วนของการครองโสดเพิ่มขึ้นทุกเพศทุกวัย

ดังนั้นการที่มีจำนวนประชากรโสดเพิ่มสูงขึ้นในทุกกลุ่มอายุทั้งเพศชายและหญิง นอกจากจะเป็นผลมาจากปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเป็นสำคัญ กล่าวคือ การเคลื่อนเข้าสู่ประชากรวัยเจริญพันธุ์ของประชากรรุ่นเกิดล้านที่มีขนาด 1 ใน 3 ของประชากรรวมทั้งประเทศที่มีอายุยืนยาวยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงเริ่มตั้งแต่ประชากรรุ่นเกิดล้านเข้ามาอยู่ในช่วงวัยเจริญพันธุ์ทำให้คนโสดที่อยู่ในช่วงอายุนี้นี้กลายเป็นคนโสดชั่วคราว มีอัตราการอยู่เป็นโสดเพิ่มมากขึ้น (ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์, 2552)

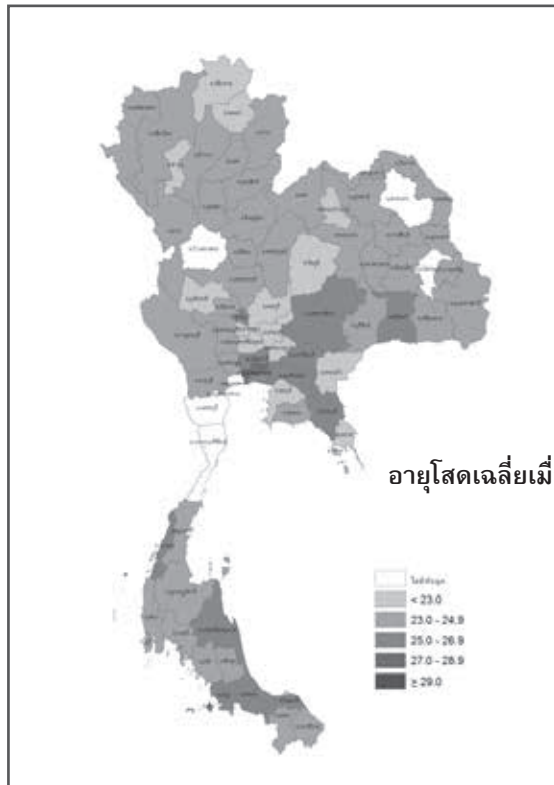
แบบแผนการอยู่เป็นโสด

ในส่วนนี้จะนำเสนอแนวโน้มของคนโสด โดยใช้รูปแบบอายุโสดเฉลี่ยแรกสมรสของประเทศไทย (อายุเมื่อเริ่มแต่งงาน) โดยมีแนวคิดพื้นฐานที่ว่า การอยู่เป็นโสดเป็นหนึ่งในตัวแปรแทรกกลาง ที่มีผลต่อภาวะเจริญพันธุ์ Davis Kingsley (1963) ได้พูดถึงทฤษฎีการตอบโต้หลายทาง (Multiphasic response Theory) ว่าการเลื่อนอายุแต่งงานและการอยู่เป็นโสด เป็นทางเลือกหนึ่งที่คนมีพฤติกรรมตอบโต้ต่อความกดดันทางประชากร โดยการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของภาวะสมรสเป็นการตอบโต้ต่อแรงกดดันทางประชากร (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543) อีกทั้งการสมรสอาจไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรักเสมอไป แต่อาจจะขึ้นอยู่กับเกียรติยศ ศักดิ์ศรี ของวงศ์ตระกูล ความเคอะพ่ายเกรง และฐานะทางการเงิน (Rodman, H, 1965)

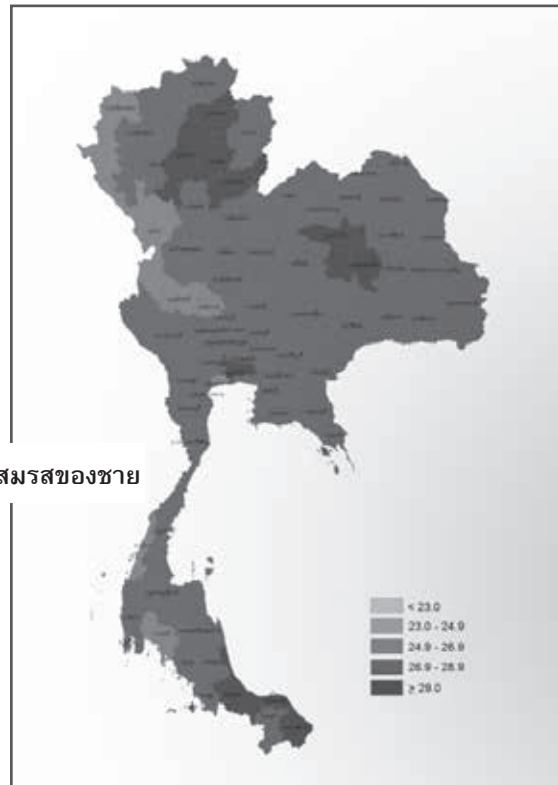
การเปลี่ยนแปลงรูปแบบอายุโสดเฉลี่ยเมื่อแรกสมรส สามารถใช้เป็นมาตรวัดที่บอกจำนวนปีโดยเฉลี่ย ที่ประชากรชายและหญิงที่แต่งงานแล้วใช้ชีวิตอยู่ในช่วงที่ยังเป็นโสด (ศุทธิดา ขวนวัน และปิยวัฒน์ เกตุวงศา, 2556) โดยใช้อายุโสดเฉลี่ยเมื่อแรกสมรส (Singulate mean age at marriage: SMAM) ใช้ในการเปรียบเทียบ โดยจะนำเสนอข้อมูลในมิติด้านเวลา (Timing of first marriage) และมิติของความแตกต่างของอายุเฉลี่ยเมื่อแรกสมรส (Differences in SMAM)

มิติด้านเวลา

รูปแบบอายุโสดเฉลี่ยเมื่อแรกสมรส เป็นการอธิบายจากอายุเฉลี่ยเมื่อแรกสมรส โดยมีนัยของการเริ่มต้นแต่งงานและเป็นการสิ้นสุดของการครองสถานภาพโสดในภาพรวมของพื้นที่ ในที่นี้จะเป็นการเปรียบเทียบจากข้อมูล 2 ปี จากรูปที่ 3 และรูปที่ 4 พบว่า ในปี 2513 ประชากรชายมีอายุโสดเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสที่สูงหรืออาจเรียกได้ว่า ผู้ชายมีแนวโน้มในการครองโสดที่ยาวนานกว่าผู้หญิงไม่มากนัก โดยพบได้แทบทุกภูมิภาคของประเทศไทย หากเปรียบกับปี 2553 พบว่า แทบทุกจังหวัดของประเทศไทยผู้ชายมีอายุโสดเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสเพิ่มขึ้นจาก 24.7 ปี ในปี 2513 เป็น 28.3 ปี ในปี 2553 เช่นเดียวกับผู้หญิงที่มีอายุโสดเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสสูงขึ้นเช่นกัน จาก 22 ปี ในปี 2513 เป็น 23.7 ในปี 2553

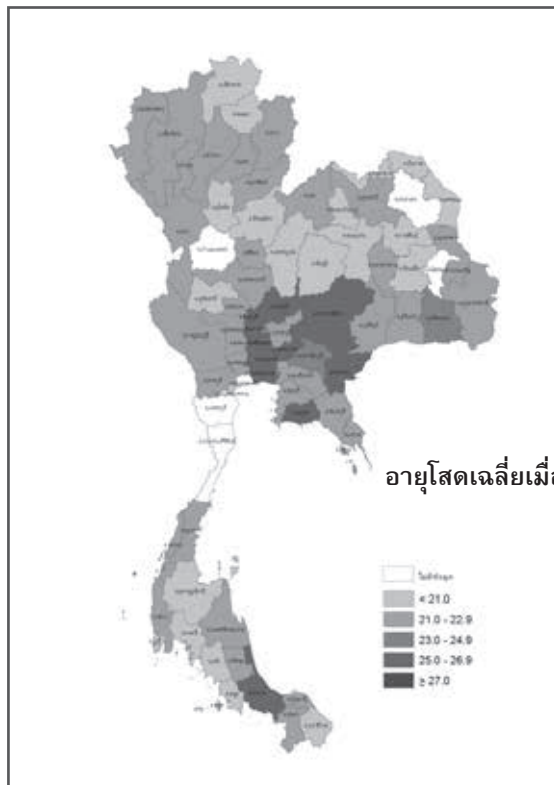

พ.ศ. 2513

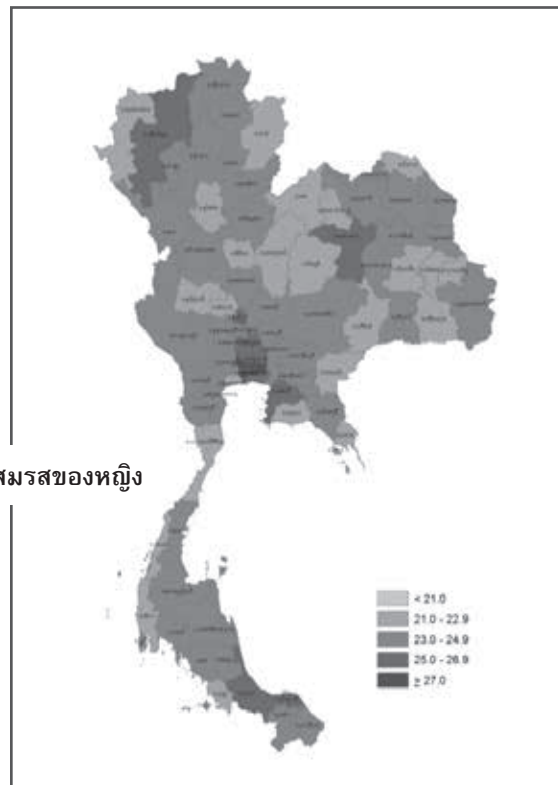

พ.ศ. 2553

ภาพที่ 3 แผนที่แสดงอายุโสดเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสของประชากรไทย เพศชาย ในปี 2513 และ 2553

พ.ศ. 2513

พ.ศ. 2553

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงอายุโสดเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสของประชากรไทย เพศหญิง ในปี 2513 และ 2553

หากเปรียบเทียบในปี 2513 จังหวัดที่มีอายุโสດเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสของผู้ชายมากที่สุด คือ กรุงเทพมหานคร 27.9 ปี และน้อยสุดคือ จังหวัดสมุทรสาคร 21 ปี และปี 2553 จังหวัดที่มีอายุโสດเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสมากที่สุดยังคงเป็นกรุงเทพมหานครที่มีอายุการครองโสດเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสถึง 30 ปี และน้อยสุดคือ จังหวัดอุทัยธานี 26.5 ปี ส่วนอายุโสດเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสของผู้หญิง ในปี 2513 จังหวัดที่มีอายุโสດเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสมากที่สุด ผู้ชายคือ จังหวัดสมุทรสาคร 25 ปี และน้อยสุดคือ จังหวัดกำแพงเพชร เพียง 18.2 ปี และปี 2553 จังหวัดที่มีอายุโสทเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสมากที่สุด คือ จังหวัดอ่างทอง 28 ปีและน้อยสุดคือ จังหวัดสุโขทัย 21.9 ปี ทั้งนี้ชายและหญิงนั้นรูปแบบการแต่งงานที่แตกต่างกัน แต่ทิศทาง การเพิ่มขึ้นของอายุโสทเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสเพิ่มสูงขึ้นนั้นมีลักษณะเหมือนกัน

ผลของการศึกษา ชี้ให้เห็นว่าเมื่อเวลาผ่านไป 40 ปี อายุเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสผันแปรสูงตามระดับความเป็นเมืองของแต่ละพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่เมืองเป็นแหล่งรวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจมาก แสดงให้เห็นว่าการเริ่มต้นชีวิตครอบครัวนั้นเป็นพฤติกรรมที่ตอบสนองต่อปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม (ชาย โพธิ์ธิตา, 2554) นอกจากนั้นค่านิยมที่เกี่ยวกับสมรสที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตได้มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น การรักเพศเดียวกัน หรือการทดลองอยู่ก่อนแต่งงาน อันเป็นผลของรูปแบบการอยู่อาศัยแบบเป็นคู่โดยไม่จดทะเบียนสมรส นอกจากนี้อาจเป็นผลมาจากวิวัฒนาการของการจัดการศึกษาของไทยที่ได้กำหนดระดับการศึกษาภาคบังคับที่เปลี่ยนไปตามแผนการศึกษาของชาติจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในปี 2479 จนถึงแผนการศึกษาของชาติในปี 2545 ซึ่งบัญญัติไว้ให้ทุกคนจบการศึกษาภาคบังคับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มาจนถึงปัจจุบัน (กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.) ฉะนั้นคนที่อยู่ในแต่ละยุคของการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษามีอายุโสทเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นว่า นอกจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจแล้ว ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการศึกษา ยังถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดอีกปัจจัยหนึ่งต่อการมีแนวโน้มครองโสทที่ยาวนานขึ้น เนื่องจากการเพิ่มโอกาสการทำงาน การสร้างรายได้ รวมถึงการยกระดับให้ผู้หญิงทำงาน และได้ทำกิจกรรมนอกพื้นที่บ้านได้มากขึ้น

มิติของความแตกต่างของอายุเมื่อเริ่มต้นแต่งงาน

ในส่วนนี้จะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของอายุโสทเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสหรืออายุเฉลี่ยที่ประชากรเริ่มต้นแต่งงานของชายและหญิงระหว่างเขตเมืองและเขตชนบทของในแต่ละจังหวัด ปี 2553 โดยเป็นการคำนวณผลต่างของอายุเมื่อเริ่มต้นแต่งงานระหว่างชายและหญิงในเขตเมืองและในเขตชนบท

ผลการศึกษาในส่วนนี้ พบว่า ในเขตเมืองมีความแตกต่างของอายุเมื่อเริ่มต้นแต่งงานระหว่างชายและหญิง เฉลี่ย 3.8 ปี ส่วนในเขตชนบท มีความแตกต่างของอายุเมื่อเริ่มต้นแต่งงาน 4.5 ปี จะเห็นได้ว่าความแตกต่างของอายุเมื่อเริ่มต้นแต่งงานของเขตเมืองจะน้อยกว่าเขตชนบท อาจมาจากเขตเมืองขึ้นชื่อถึงการเป็นแหล่งพัฒนาเศรษฐกิจ รวมถึงสภาพความเป็นอยู่ โอกาสทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การประกอบอาชีพ การเมือง การบันเทิง และการบริการที่ดีกว่า (ปึงปอนด์ รักอำนวยกิจ, 2552) สอดคล้องกับผลการศึกษาของ United Nations (1988) พบว่า ประชากรในประเทศที่พัฒนาแล้วจะมีความแตกต่างของอายุเมื่อเริ่มต้นแต่งงานน้อยกว่าประเทศด้อยพัฒนาและประเทศกำลังพัฒนา โดยความแตกต่างดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม การเลือกคู่ครองของแต่ละพื้นที่ เช่น ในเรื่องค่านิยมในครอบครัวของกลุ่มประชากรรุ่นใหม่ พ่อแม่ได้มีส่วนสำคัญในการพิจารณาว่าบุตรถึงวัยเหมาะสมที่จะเริ่มชีวิตครอบครัว โดยที่ประเพณีไทยนิยมให้ผู้ชายมีอายุมากกว่าผู้หญิง (Podhisita, C, 1990)

แนวโน้มของคนโสทที่น่าเสนอด้วยอายุโสทเฉลี่ยเมื่อแรกสมรส ในมิติของเวลาและมิติความแตกต่างของอายุเมื่อเริ่มต้นแต่งงานระหว่างเขตเมืองและชนบท สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มการครองโสทที่ยาวนานของคนไทย อันปัจจัยที่หลากหลายมิติ ทั้งนโยบายทางการศึกษา ความเป็นเมือง การย้ายถิ่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม

รวมถึงค่านิยมการแต่งงาน โดยที่ปัจจัยเหล่านี้มีความเฉพาะกับแต่ละพื้นที่ โดยมีอัตราการเปลี่ยนแปลงของการครองโสดมากน้อยแตกต่างกัน

2. การอยู่อาศัยของคนโสดที่อาศัยอยู่ตามลำพัง

รูปแบบการอยู่อาศัย ตามความหมายจากศัพท์ทางกรมวิจัยประชากรและสังคมของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2547) จะถูกกำหนดด้วยหลายปัจจัย ได้แก่ สถานภาพสมรส สถานะการเงิน สถานะทางสุขภาพ ขนาดและโครงสร้างของครอบครัว ตลอดจน ประเพณีวัฒนธรรม เช่น รูปแบบเครือญาติ ค่านิยมในการอยู่อาศัยในการตัดสินใจเลือกอยู่อย่างอิสระหรืออยู่กับสมาชิกในครอบครัวที่พร้อมจะให้การบริการ การช่วยเหลือ ที่อยู่อาศัย และเครือข่ายสังคมในพื้นที่ (Victoria A. Velkoff, 2001) ปัจจุบันรูปแบบการอยู่อาศัยส่วนใหญ่ของคนไทยเป็นครัวเรือนประเภทครอบครัวเดี่ยวแต่เริ่มมีแนวโน้มที่ลดลงในขณะที่ครอบครัวขยายมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับครัวเรือนที่อยู่ตามลำพังและครัวเรือนที่อยู่กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ครอบครัวและญาติมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเช่นกัน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป. ค)

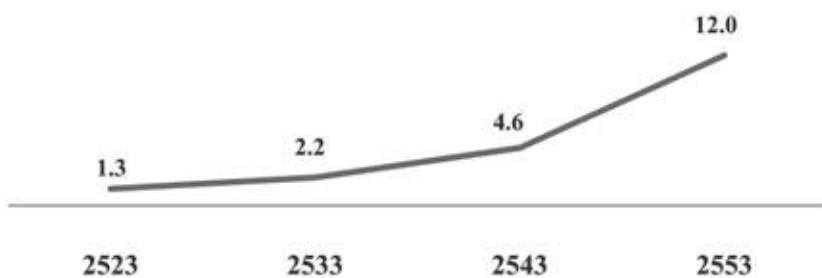
สำหรับผลการศึกษาส่วนนี้จะนำเสนอผลการศึกษาเพื่อจะตอบคำถามที่ว่า “การอยู่อาศัยของคนโสดที่อาศัยอยู่ตามลำพังเป็นอย่างไร” เพราะคุณสมบัติที่สำคัญที่ทำให้คนโสดสามารถออกแบบชีวิตตนเองได้อย่างน่าสนใจ ได้แก่ คุณสมบัติทางการศึกษาที่เป็นพื้นฐานของการสร้างฐานะ การศึกษารั้งนี้จึงได้คำนวณจำนวนปีเฉลี่ยของประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป ในปี 2553 เนื่องจากปัจจัยด้านการศึกษาเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนครองโสดยาวนานขึ้น ระดับการศึกษาที่สูงทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงตามไปด้วย ทำให้มีการตั้งมาตรฐานของคู่ครองไว้เพียบพร้อม อีกทั้งหากผู้หญิงมีการศึกษาที่สูง จะมีอายุมากเมื่อเข้าสู่ตลาดการทำงานทำให้มีโอกาสในการเลือกคู่ครองน้อยลง จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า คนโสดมีจำนวนปีการศึกษา คือ 10 ปี ซึ่งได้รับการศึกษามากที่สุดเมื่อเทียบกับสถานภาพสมรสอื่นๆ

จากสถานการณ์แนวโน้มของคนโสดที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้เกิดรูปแบบการอยู่อาศัยที่หลากหลาย ก่อให้เกิดขึ้นของ “ครัวเรือนพิเศษ” ซึ่งเป็นครัวเรือนที่อยู่นอกครัวเรือนกระแสหลัก และอาจมีมากขึ้นเรื่อยๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยมีนัยสำคัญต่อการกำหนดนโยบาย (ชาย โพธิ์สิตา, 2554) จะเห็นจากแนวโน้มสัดส่วนของครัวเรือนที่อยู่คนเดียวเพิ่มสูงขึ้นจากร้อยละ 6.8 เป็น 12.2 ในช่วงระหว่างปี 2529-2552 สำหรับครัวเรือนที่อยู่คนเดียวมากขึ้นไม่เฉพาะเขตเมืองแต่ในเขตชนบทก็เริ่มมีสถานการณ์นี้เช่นกัน (อมรเทพ จาวะลา, 2556) ซึ่งตามความหมายของครัวเรือนพิเศษนั้น จะรวมถึงครัวเรือนที่เป็นคนโสดอยู่อาศัยเพียงลำพังอยู่ด้วยเช่นกัน

การศึกษานี้จะทำการศึกษาโดยเน้นที่การอยู่ครัวเรือนคนเดียวของคนโสด เนื่องจากการอยู่อาศัยมีความสัมพันธ์กับการดูแลช่วยเหลือทางสังคม คนโสดมีแนวโน้มที่จะใช้ชีวิตอย่างไม่มีคู่และไม่มีบุตรที่จะสามารถช่วยเหลือในการดูแลและสนับสนุนทางสังคมเหมือนผู้ที่มีสถานภาพสมรสอื่นๆ นอกจากนั้นยังเป็นผลมาจากการที่คนโสดต้องสูญเสียสมาชิกในครัวเรือนที่อาวุโสไป ทำให้มีสมาชิกในครัวเรือนลดลงและอาจจะทำให้อยู่คนเดียวได้ในที่สุด

การอยู่ครัวเรือนคนเดียวของคนโสด

สำหรับในส่วนนี้จะทำการศึกษาการอยู่ครัวเรือนคนเดียวของคนโสดที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป โดยคำนวณจากจำนวนคนโสดที่อยู่ครัวเรือนคนเดียวต่อจำนวนประชากรโสดอายุ 15 ปีขึ้นไปทั้งหมด ในช่วงระหว่างปี 2523-2553 (ไม่มีข้อมูลในปี 2513) จำแนกตามเพศ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 กราฟแสดงร้อยละของคนโสดที่อยู่ครัวเรือนคนเดียว พ.ศ. 2523-พ.ศ. 2553

^a ข้อมูลสำมะโนประชากรฯ ไม่มีข้อมูลจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ฉะนั้นไม่ได้นำประชากรปี 2513 มาคำนวณ

จากผลการศึกษาคนโสดที่อยู่คนเดียวมีทิศทางเพิ่มสูงขึ้น และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วระหว่างปี 2543 ถึงปี 2553 สอดคล้องกับแนวโน้มของการครองโสดที่สูงขึ้นของประเทศไทย สะท้อนถึงการอยู่เป็นโสดเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ต้องอาศัยอยู่คนเดียวทั้งในปัจจุบันและอนาคต เนื่องจากไม่มีคู่สมรสและบุตร (Chuanwan S., 2005; สิริจันทร์ ไขเขียว, 2557) นอกจากนี้ การอยู่ลำพังเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบุคคลในครอบครัวที่อยู่นอกเหนือการควบคุม เช่น การเสียชีวิต การย้ายถิ่น การแยกบ้าน การไม่ได้วางแผนมาก่อน เป็นต้น (กุสุมา ประชุมชนะ, 2534) ทำให้คนโสดต้องสูญเสียสมาชิกในครัวเรือนที่อาจไปเป็นผลทำให้มีสมาชิกในครัวเรือนลดลงและอาจจะต้องอาศัยอยู่คนเดียวในที่สุด

สรุป อภิปรายผล

จำนวนประชากรโสดชั่วคราวและโสดถาวรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น อันส่งผลต่อการลดลงของระดับภาวะเจริญพันธุ์ของประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบว่า ประชากรชายและประชากรหญิงที่พบว่ามี การเลื่อนอายุของการแต่งงานออกไป และเลือกที่จะอยู่เป็นโสดกันมากขึ้น แนวโน้มดังกล่าวเกิดจากปัจจัยหลายมิติ ทั้งมิติของบุคคล เช่น ทักษะคิด ความต้องการ ค่านิยมต่างๆ และมิติสังคม เช่น วัฒนธรรมของพื้นที่ นโยบายทางการศึกษา สภาพเศรษฐกิจ ความเป็นเมือง การย้ายถิ่นโดยที่ปัจจัยเหล่านี้มีความเฉพาะเจาะจงกับแต่ละพื้นที่ ทำให้มีอัตราการเปลี่ยนแปลงของการครองโสดมากน้อยแตกต่างกัน

สำหรับการอยู่อาศัยของคนโสดที่อาศัยตามลำพัง มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในทุกๆ รอบการสำมะโนประชากรและเคหะ เนื่องจากคนโสดมีแนวโน้มที่จะต้องใช้ชีวิตอย่างไม่มีคู่และไม่มีบุตร และในอนาคตมีการสูญเสียสมาชิกในครอบครัว ทำให้ต้องใช้ชีวิตตามลำพังในที่สุด นอกจากนี้คนโสดมีคุณสมบัติในการเข้ารับการศึกษามากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ที่มีสถานภาพสมรสอื่น ทำให้มีโอกาสในการต่อยอดในการทำงาน สร้างฐานะ เศรษฐกิจได้ดี จึงสามารถออกแบบชีวิตการอยู่อาศัยของตนเองได้

หากในอนาคต แนวโน้มการอยู่เพียงลำพังของคนโสดไม่เปลี่ยนไป จะทำให้มีคนโสดถาวรที่อาศัยอยู่คนเดียวเพิ่มมากขึ้น ประเด็นที่น่าเป็นห่วงและควรให้ความสำคัญ คือ ใครจะเป็นผู้ดูแลคนโสดกลุ่มนี้ และจะมีบทบาทหน้าที่อย่างไรในสังคม เพื่อให้พวกเขาอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ข้อเสนอแนะ

เมื่อทิศทางของแนวโน้มของคนโสดที่อยู่ตามลำพังเพิ่มสูงขึ้น ทำให้สังคมต้องจับตามองรูปแบบการอยู่อาศัยดังกล่าวอย่างใกล้ชิด เนื่องจากคนโสดที่อาศัยอยู่ตามลำพังจำเป็นต้องพึ่งพาตัวเองเป็นหลัก ทำให้คนโสดที่อยู่ตามลำพังบางส่วนต้องรับไว้เพียงลำพัง ไม่ว่าจะเป็นการซื้อหรือเช่าที่อยู่อาศัย ยานพาหนะที่ดิน รวมถึงการทำธุรกรรมทางการเงินต่างๆ ทำให้คนโสดที่อยู่ตามลำพังบางส่วนต้องแบกรับไว้เพียงลำพัง รวมถึง การใช้ชีวิตตามลำพัง ก็เป็นเสมือนดาบสองคมที่มีทั้งข้อดีข้อเสีย คือคนโสดจะมีอิสระในการใช้ชีวิตอย่างที่ต้องการ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อมีปัญหาและต้องการความช่วยเหลือจากครอบครัว นอกจากรอบคอบแล้ว เพื่อนฝูงแล้ว คนเหล่านี้อาจมีความจำเป็นต้องการความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกเป็นพิเศษ อาทิ กรมสุขภาพจิตในการดูแลสุขภาพจิตใจ กรมสรรพสามิตในการลดหย่อนภาษีให้แก่คนโสดที่อยู่ลำพัง

สำหรับในอนาคต คนโสดถาวรที่อยู่คนเดียวมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งให้เห็นถึงการที่รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญและการดูแลอย่างเป็นพิเศษได้แก่ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการคลัง อีกทั้งยังสามารถทำนายการเพิ่มขึ้นของคนโสดถาวรที่อยู่คนเดียว จากจำนวนคนโสดชั่วคราวที่กำลังเคลื่อนตัวเข้ามาเป็นคนโสดถาวรที่เข้าใกล้วัยสูงอายุในไม่ช้า ทำให้ต้องเพิ่มมาตรการในการดูแลวัยพึ่งพิงทางอายุ ทั้งเด็กและผู้สูงอายุ และยังรวมถึงผู้สูงอายุโสดที่อยู่คนเดียวอีกด้วย ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีมาตรการวางแผนการดูแลให้สอดคล้องต่อแนวโน้มที่จะเกิดขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่ประชากรกลุ่มนี้ทั้งด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจของประเทศสู่การเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (ม.ป.ป.). *ประวัติความเป็นมาของการศึกษาไทย*. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2558, จาก <http://www.moe.go.th/moe/th/blog/view-blog.php?memberid=379>
- กุสุมา ประชุมชนะ. (2534). *ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้หญิงสูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพัง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญา สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยประชากรและสังคม). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. นครปฐม.
- จรัมพร โห้ลายอง และสวรัย บุญยमानนท์. (2552). ปัจจัยทางเศรษฐกิจกับการสร้างครอบครัว. ใน ชาย โพธิ์สิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2552 ครอบครัวในสถานการณ์เปลี่ยนแปลงผ่านทางสังคมและประชากร* (หน้า 48-69). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2552). เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัว?. ใน ชาย โพธิ์สิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2552 ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนแปลงผ่านทางสังคมและประชากร* (หน้า 1-15). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- _____. (2554). การเปลี่ยนแปลงครอบครัวและครัวเรือนไทย เรา (ไม่) รู้อะไรบ้าง. ใน สุริยพร พันพืง และมาลี สันภูวรรณ (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2554 จุดเปลี่ยนสังคมไทย* (หน้า 23-41). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์. (2552). มิติประชากรและครอบครัวของคนสองรุ่น. ใน ชาย โพธิ์สีดา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2552 ครอบครัวในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร* (หน้า 13-22). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2543). *ประชากรศาสตร์: สารัตถศึกษาเรื่องประชากรมนุษย์*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2552). *ประเทศไทย ควรมีพลเมืองเท่าไรจึงจะดี*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปึงปอนด์ รักอำนวยกิจ. (2552). *บทสังเคราะห์นโยบาย ยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการ และแรงกดดัน ในการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานแรงงาน ระหว่างประเทศ.
- ภัสสร ลิมานนท์ และคณะ. (2553). *การศึกษาภาวะสมรสและทัศนคติต่อการสมรสของสตรีไทยในสังคม ยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2556). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4 แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2557). *พจนานุกรมศัพท์ประชากรศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ศุทธิดา ขวณวัน และ ปิยวัฒน์ เกตุวงศา. (2556). ทำไมผู้หญิงไม่แต่งงาน: ผู้ชายหายไปไหน. ใน ยุพิน วรสิริอมร จงจิตต์ ฤทธิรงค์ ศุทธิดา ขวณวัน และพจนา หันจางสิทธิ์ (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2554 การเกิดกับความมั่นคงในประชากรและสังคม* (หน้า 23-42). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2547). *ศัพทานุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). *สรุปผลที่สำคัญ การทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (ม.ป.ป. ก). 3 ทศวรรษกับการมีส่วนร่วมของสตรีในตลาดแรงงาน. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2559, จาก <http://popcensus.nso.go.th/topic.php?cid=8>
- _____. (ม.ป.ป. ข). *ครัวเรือนไทย*. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2558, จาก <http://popcensus.nso.go.th/topic.php?cid=11>
- _____. (ม.ป.ป. ค). *มองภาพครัวเรือนไทยในรอบ 10 ปี*. สืบค้นเมื่อ 26 สิงหาคม 2559, จาก http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/citizen/news/news_59.jsp
- _____. (ม.ป.ป. ง). *รายงานสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สิรินธรญา ไข่มุข. (2557). *ความต้องการการช่วยเหลือของผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ตามลำพัง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยประชากรและสังคม). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. นครปฐม.
- อมรเทพ จาวะลา. (2556). *การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนไทย: ชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนา*. มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และณัฐฎาภรณ์ เลี่ยมจรัสกุล (บรรณาธิการ), *เชียงใหม่: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี*.

- Chuanwan S., (2005). *Living Arrangements of Unmarried Elderly Women in Thailand*. Master of Art (Population and social research), Mahidol University.
- Davis Kingsley. (1963). *The Theory of Change and Response in Modern Demographic History*. Population Index 29, 4 October: 234-366.
- Gavin W. Jones. (2010). *Tradition and Change in Marriage and Family Life*. Asia Research Institute & Department of Sociology National University of Singapore. Working Paper Series No.131.
- Podhisita, C. (1991). *The rural Thai Family: Some observations and research needs*. Proceedings of the Nihon University International Symposium on Family and Contemporary Japanese Culture: An International Perspective. October 20-24, 1990. Japan: University Research Centre, Nihon University, Tokyo.
- Rodman, H. (1965). *Marriage Family and Society*. A Reader. New York: Random House.
- Stella. (2015). *Family in Asia*. Retrieved January 1, 2016, from <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315881706.ch3>
- United Nations. (1988). *First Marriage: Patterns and Determinants*. New York: United Nations Population Division, Department of International Economic and Social Affairs.
- Victoria A. Velkoff. (2001). *Living arrangements and well-being of the older population: future research directions*. Journal of Population Bulletin of the United Nations, Nos. 42/43-2001.